

10 Aralık 2024

Verilerle 2024 Yılında Türkiye’de İnsan Hakları İhlalleri

YAŞAM HAKKI

İnsan hakları fikrini referans almaktan tümüyle vazgeçen siyasal iktidarın, ayrımcılığı ve ırkçılığı yaygınlaştırarak toplumu kutuplaştıran, ekonomiden toplum sağlığına kadar ülkenin tüm meselelerini güvenlik sorunu haline getiren, şiddeti esas alan, bilhassa da Kürt sorununun ve uluslararası sorunların çözümünde çatışma ve savaşı tek yöntem haline getiren politikaları sonucu 2024 yılında da ülke genelinde kaygı verici boyutta yaşam hakkı ihlalleri yaşanmıştır.

Yaşam hakkı ihlalleri, sadece savaş ve silahlı çatışmalar ya da devletin güvenlik güçleri tarafında gerçekleştirilen ihlaller ile sınırlı değildir. Yapısal şiddetin bir ürünü olarak ve/veya üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen fakat devletin, “önleme ve koruma” yükümlülüğünü yerine getirmeyerek neden olduğu ihlalleri de kapsamaktadır.

İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TIHV) Dokümantasyon Birimi/Merkezi verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Kolluk güçlerinin yargısız infazı, dur ihtarına uyulmadığı gerekçesiyle veya rastgele ateş açması sonucu 10 kişi yaşamını yitirdi, 14 kişi yaralandı.
- Gözaltında bulunan 1 kişi, mülteci/sığınmacıların tutulduğu Geri Gönderme Merkezleri’nde (GGM) 2 kişi şüpheli bir şekilde yaşamını yitirdi.
- Ülke içinde, Suriye ve Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nde (IKBY) yaşanan silahlı çatışmalar sonucunda 54 güvenlik görevlisi (42 asker, 5 polis, 7 korucu), 130 militan, 10 sivil olmak üzere en az 194 kişi yaşamını yitirdi. Aynı dönemde 56 güvenlik görevlisi (36 asker, 15 polis, 5 korucu), 20 sivil olmak üzere en az 76 kişi yaralandı.
- Güvenlik güçlerine ve/veya resmi kurumlara ait araçların çarpması sonucu en az 3 kişi yaşamını yitirdi, 1 kişi yaralandı.
- Mayın ve sahipsiz bomba vb. patlaması sonucu en az 3 kişi yaşamını yitirdi, 4 kişi ise yaralandı.
- Hapishanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal, dışarıdan gelen kişilerin silahlı saldırısı vb. gerekçelerle en az 51 kişi yaşamını yitirdi, 14 kişi yaralandı.
- Mülteciler/sığınmacılar, Kürtler, LGBTİ+'lar, Aleviler ve gayri müslimleri hedef alan ırkçı, fobik ve nefret içerikli saldırılar sonucu en az 12 kişi yaşamını yitirdi, 33 kişi ise yaralandı.

- Yaşam ve çevre savunucularına yönelik silahlı saldırı sonucunda 1 kişi yaşamını yitirdi, en az 2 kişi yaralandı.
- Zorunlu ya da muvazzaf olarak askerlik görevini yaparken en az 9 kişi kaza, patlama, inthar ve/veya şüpheli bir şekilde yaşamını yitirdi.
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) verilerine göre iş kazaları/cinayetleri sonucu Türkiye'de 2024 yılının ilk 11 ayında en az 1708 işçi yaşamını yitirdi.
- Binanet'in verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında erkekler tarafından en az 327 kadın, 40 çocuk öldürüldü.

İŞKENCE ve DİĞER KÖTÜ MUAMELE

Anayasa'nın ve evrensel hukukun mutlak olarak yasaklamasına ve insanlığa karşı bir suç olma vasfına rağmen siyasal iktidarın baskı ve kontrole dayalı yönetme tarzı sonucu işkence olgusu son yıllarda Türkiye'nin en başat insan hakları sorunu haline gelmiştir. Nitekim bu hakikat Birleşmiş Milletler (BM) İşkenceye Karşı Komite'nin Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'na ilişkin 14 Ağustos 2024 tarihinde yayınladığı "Sonuç Gözlemleri"ne de yansımıştır. Maalesef bu durum 2024 yılında da varlığını korumuştur.

Siyasal otoriterleşmeyle orantılı olarak devlet erkinin çeşitli kademelerinde yaygınlaşan yasa, kural ve norm denetiminden kaçınma, keyfilik, bilinçli ihmal gibi sebeplerle usul güvencelerinin ihlal edilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, izleme ve önleme mekanizmalarının işlevsiz kılınması ya da bağımsız izleme ve önlemenin hiç olmaması vb. nedenlerle resmi gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında artış görülmektedir.

Yıl içinde resmi gözaltı merkezlerinde yaşanan çok sayıda kaygı verici işkence uygulaması basına, mahkeme tutanaklarına, ulusal ve uluslararası insan hakları kurumlarının raporlarına yansımıştır.

2024 yılının ilk 11 ayında;

- TİHV'e işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldığı iddiasıyla toplam 692 kişi ve yakını başvurmuştur.

Kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere müdahalesi sırasında, sokak ve açık alanlarda ya da ev ve iş yeri gibi mekânlarda, yani resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki ortamlarda yaşanan işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları 2024 yılında da tüm yoğunluğu ile devam etmiştir. Kolluk güçlerinin, evrensel hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen kural dışı, denetlenmeyen, cezalandırılmayan, siyasal iktidar tarafından görmezden gelinen hatta teşvik edilen bu şiddeti sıradanlaşarak gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında,

- Kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu en az 4.368 kişi işkence ve diğer kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre ise 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Kolluk güçlerinin toplanma ve gösteri özgürlüğü kapsamında yapılan barışçıl eylem ve etkinliklere müdahalesi sonucu 81'i çocuk olmak üzere en az 2.805 kişi işkence ve diğer kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı, en az 69 kişi yaralandı.

- Sokakta ve açık alanda en az 105 kişi, ev baskınları sırasında en az 38 kişi işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmıştır.

Yakın tarihimizin en utanç verici insan hakları ihlallerinden biri olan insanlığa karşı suç niteliğindeki zorla kaçırma/kaybetme vakalarında OHAL'in ilan edildiği 2016 yılından bu yana yeniden bir artış görülmesi son derece endişe vericidir. Gözaltında zorla kaybetme eylemi anlık bir eylem değildir ve büyük çoğunlukla işkencenin eşlik ettiği belirli bir alıkoyma süresini içerir ve genellikle de ölümle sonuçlanır. Bu nedenle çoklu ve ardışık ihlallere yol açmaktadır. Buna karşın mevzuatta uluslararası tanımına uygun bir şekilde zorla kaybetmeyi suç olarak kabul eden bir düzenleme mevcut değildir.

- 6 Ağustos 2019 tarihinde Ankara'da kaybolan Yusuf Bilge Tunç hakkında yapılan tüm başvurulara rağmen halen haber alınamamaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılı ilk 11 ayında;

- En az 1 kişi kaçırılma/kaybetme girişimine maruz kalmıştır. Tutulmakta olduğu Erzincan L Tipi Cezaevi'nde 13 Mart 2024 tarihinde tahliye edildikten sonra sınır dışı edilen Suriye vatandaşı Ali Veli (19, e) isimli kişi, Suriye'deki silahlı gruplar tarafından kaçırılmış ve uzun bir süre kendisinden haber alınmamıştır. Ailesi tarafından fidye ödenmesi üzerine serbest bırakılmıştır.

Son dönemlerde kolluk güçleri tarafından üniversite öğrencileri, gazeteciler, siyasetçiler, sendikacılar ve insan hakları savunucuları başta olmak üzere çok sayıda kişi kaçırılarak kayıt dışı ifadeye zorlanmakta, baskı ve tehdit yöntemleriyle ajanlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunu kabul etmeyenler işkence ve diğer kötü muamelelere maruz kalmakta, tutuklanmakla tehdit edilmektedir.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre 2024 yılı ilk 11 ayında;

- 19 kişi kaçırılma ve ajanlaştırma şikayeti ile İHD'ye başvuru yapmıştır. Bu sayı 2022-2024 yılları arası dönem için toplam 87 kişidir.

Türkiye'de hapishaneler, her dönem işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının yoğun olarak yaşandığı mekanlar olmuştur. Özellikle Kürt sorununda barışçıl çözüm arayışlarından vazgeçilmesi ve 2015 Temmuz'unda Türkiye'nin yeniden çatışma ortamına girmesiyle başlayan, daha sonra askeri darbe girişiminin bastırılması ve ardından OHAL ilan edilmesiyle devam ederek günümüze varan süreçte hapishanelerde tutuklu ve hükümlülere yönelik işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarında olağanüstü düzeyde artışlar yaşanmıştır. 2024 yılında da hapishaneler bu niteliğini korumuştur.

2024 yılı verileri henüz kesinleşmediği için İHD Dokümantasyon Birimi'nin 2023 yılı verilerine göre;

- Hapishanelerde en az 594 mahpus işkence ve kötü muamele gördüğüne dair şikâyetle bulunmuştur.

İşkencenin önlenmesinde önemli rolü olan, ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen usul güvenceleri, OHAL sürecinde KHK'lar ile yapılan yasal düzenlemeler sonucu önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu yasal düzenlemelere de dayalı olarak, kişiye gözaltı hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgi verme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurulabilme, gözaltı kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemelerin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usul güvencelerinin son dönemde büyük ölçüde ortadan kaldırıldığını, bu konuda bütünüyle şekli ve keyfi bir ortam yaratıldığını ifade etmek mümkündür.

Bu kapsamda, bazı durumlarda, özellikle toplu suçlar ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefet ile ilgili suçlar söz konusu olduğunda, kişiler hakim karşısına çıkarılmaksızın 48 saati önemli ölçüde aşan sürelerle gözaltında tutulabilmekte ve uygulamada mevzuatta belirlenen gözaltı sınırlarının etrafından dolaşmaktadır. Gözaltına alınan kişilerin avukata erişimleri yakalamanın ardından 24 saate kadar kısıtlanabilmekte, kişiler avukatlarına danışmadan veya avukatları hazır bulunmadan sorgulanmakta ve avukatlar ile müvekkileri arasındaki görüşmelerin gizliliği sağlanmamakta, kendi seçtikleri bir hekim tarafından yapılan bağımsız sağlık muayenesinden geçirilmemekte, sağlık muayeneleri bazı durumlarda üstünkörü yapılmakta, işkence ve kötü muamele izleri yeterince belgelenmemekte ve kolluk görevlilerinin, muayene eden hekim tarafından talep edilmediği durumlarda da sağlık muayeneleri sırasında doktor-hasta gizliliğini ihlal ederek muayene ortamında bulunabilmektedir.¹

Yine işkencenin önlenmesinde etkili ve önemli bir araç olan 'Ulusal Önleme Mekanizması'nın işlevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmiş olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) yönelik eleştirilerin zeminini oluşturan sorunlarda 2024 yılında da hiçbir değişiklik olmamıştır. Yapısal, işlevsel ve mali açılardan bağımsızlığı olmayan TİHEK'i OPCAT ve Paris Prensipleri ilkelerine uyumlu hale getirecek hiçbir adım atılmamıştır. Kurumun yayımladığı ziyaret raporlarında ise ilke ve yöntem hataları bulunmaktadır.

Cezasızlık hâlâ işkence ile mücadelede en önemli engeldir. Uluslararası mekanizmaların tüm uyarı ve tavsiyelerine karşın işkenceyi suç sayan mevcut düzenleme (TCK mad.94), BM İşkenceyi Önleme Sözleşme'sinde yapılan işkence tanımı ile uyumlu değildir ve bu durum cezasızlığı teşvik eden fiili ve potansiyel boşluklara yol açmaktadır. Faillere hiç soruşturma açılmaması, açılan soruşturmanın kovuşturmayla dönüşmemesi, dava açılan vakalarda işkence yerine daha az cezayı gerektiren suçlardan iddianame düzenlenmesi, sanıklara hiç ceza verilmemesi ya da işkence ve bireysel suçlar kapsamında kamu görevi dışında eziyet suçu kapsamına alınarak cezalar verilmesi ve cezaların ertelenmesi gibi nedenlerle cezasızlık olgusu işkence yapılmasını mümkün kılan en temel unsurlardan birisi olarak hala karşımızda durmaktadır.

İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık varlığını korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan 'basit yaralama', 'zor kullanma sınırının aşılması' ya da 'görevi kötüye kullanma' suçlarından soruşturulmaktadır.

Öte yandan işkence yapan kolluk görevlileri hakkında bir şikâyette bulunulması, soruşturma ya da dava açılması halinde işkence görenler hakkında derhal "memura hakaret etmek, mukavemet etmek, bu sırada yaralamak, kamu malına zarar vermek" gibi gerekçelerle karşı davalar açılmaktadır. İşkenceciler aleyhine açılan davalar cezasız kalırken işkence görenler aleyhine açılan davalar kısa sürede ağır cezalar ile sonuçlanabilmektedir. Nitekim 2023 yılında Cumhuriyet Savcılıkları tarafından 'kamu görevlisine direnme' (TCK m. 265) suçundan 24.870 kişi hakkında kamu davası açılmıştır. Buna karşın aynı yıl içinde işkence ve eziyet suçlarından (TCK m. 94 – 96) sadece 855 kişi hakkında kamu davası açılmıştır.² Aradaki bu denli yüksek fark sistematik bir politika olarak sürdürülen cezasızlığın boyutlarını açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin işkence gerçekliği uluslararası mekanizma ve organlar tarafından hazırlanan raporlarda tüm çıplaklığı ile dile getirilmektedir. Ancak, Anayasa başta olmak üzere hiçbir yasa, kural

¹ Bkz. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2024/10/TIHV-Iskenceye-Karsi-Komite-Alternatif-Raporu-ve-Komitenin-Sonuc-Gozlemleri.pdf>, s.76, par.12

²Bkz. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADAlet_ist-2023CALISMALARI59.pdf, s. 72 ve 75

ve normla kendini sınırlandırmak istemeyen siyasal iktidar, uluslararası önleme ve denetleme mekanizmaları tarafından yapılan eleştiri ve uyarıları da dikkate almamaktadır.

HAPİSHANELER

Siyasal iktidarın hukuku bir baskı ve sindirme aracı olarak kullanmasının sonucunda hem hapisane nüfusunda yıllar içinde büyük bir artış yaşanmıştır hem de kapasitenin çok üzerinde tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığının verilerine göre 2005 yılında bulunan tutuklu ve hükümlü sayısı 55.870 dir. 2 Aralık 2024 tarihi itibari ile ceza infaz kurumlarında toplam 378.657 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır³. Görüldüğü gibi 18 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısı yaklaşık altı buçuk misli artmıştır.

Yine Adalet Bakanlığının verilerine göre 1 Aralık 2024 tarihi itibariyle Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan 406 ceza infaz kurumunun toplam kapasitesi 299.042 kişiliktir. Dolayısıyla hapisanelerde halen kapasite fazlası olarak 79.615 tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır.⁴

Avrupa Konseyi'nin SPACE Projesi kapsamında, hükümetlerin kendilerine gönderilen anketlere verdikleri yanıtlardan elde edilen verilere göre Türkiye, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında hapisanelerdeki mahpus sayısının ve oranının en yüksek olduğu ülkedir. 31 Ocak 2023 tarihi itibariyle Türkiye'de her 100 bin kişiden 408'i hapisanelerde bulunuyor. Bu oranın Avrupa Konseyi ortalaması ise 124'tür.⁵

Ayrıca SPACE II verilerine göre 31 Ocak 2023 tarihi itibariyle Türkiye'de denetimli serbestlik kapsamında 370.426 kişi bulunmaktadır.⁶ Bu sayıyı hapisanelerde bulunan tutuklu ve hükümlülerin sayısı ile topladığımızda özgürlüklerinden mahrum bırakılmış yurttaş sayısı yaklaşık 742.013 kişiye ulaşmaktadır. Bu da diğer dolaylı gözetim/denetim araçlarını bir yana bıraktığımızda yaklaşık her 118 yurttaştan birinin doğrudan/çıplak gözetim altında olduğu anlamına gelmektedir.

Kısacası tüm bu tespit ve veriler, hapsedmenin siyasal iktidar açısından asli bir yönetim tekniği haline getirildiğini açıkça göstermektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihadına göre devletler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 2. maddesi uyarınca hapisanelerdeki mahpuslar da dahil olmak üzere özgürlüğünden mahrum bırakılan herkesin yaşam hakkını korumakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğe rağmen, Türkiye'deki hapisanelerde yaşam hakkı ihlalleri devam etmektedir. Yaşanan ölümlerle ilgili, mahpusların ailelerinin, avukatlarının ve hak savunucularının da bir parçası olduğu etkin soruşturmalar yürütülmemektedir. Mahpus gerçekten intihar etmiş olsa bile neyin onu buna sevk ettiğine, öncesinde biyo-psiko-sosyal iyilik hâlinin ne durumda olduğuna ya da işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalıp kalmadığına dair etkin soruşturma yapılmadığı için ölüm olayları hakkında yeterli bilgi alınamamaktadır. Aşağıda görüleceği üzere, insan hakları kurumlarının çok kısıtlı olanaklar ile tespit ettiği ihlal verileri bile durumun ne kadar vahim olduğu ortaya koymaktadır. Ancak bu verilerin hakikatin çok küçük bir bölümünü oluşturduğu, yine aşağıda görüleceği üzere, yetkililerin seyrekte olsa paylaştığı bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı zamanda bilgi edinme hakkının etkin kullanımının önemini bir kez daha göstermiştir.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

³Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/7112024150209istatistik-1.pdf>

⁴ Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi>

⁵ Bkz. https://wp.unil.ch/space/files/2024/11/SPACE_I_2023_Key_Findings.pdf

⁶ Bkz. https://wp.unil.ch/space/files/2024/06/SPACE-II_2023_240618.pdf

- Hapishanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal vb. çeşitli gerekçelerle en az 51 kişi yaşamını yitirmiştir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre ise 2024 yılı ilk 11 ayında;

- Hapishanelerde hastalık, intihar, şiddet, ihmal vb. çeşitli gerekçelerle en az 29 kişi yaşamını yitirmiş, 14 kişi yaralanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kendisine yöneltilen bir soru önergesine Adalet Bakanı'nın verdiği 5 Aralık 2024 tarih ve E-56020453-610-6557/9083 sayılı cevaba göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Hapishanelerde çeşitli gerekçelerle yaşamını yitiren mahpus sayısı 709 dur.

Hapishanelere girişten itibaren çeşitli nedenlerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta tek mil vererek sayım gibi) uygulanan kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları, sürgün ve sevkler yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

Hapishanelerden nispeten kısıtlı olarak edinilen bilgi ve yapılan şikayetlerden mahpusların, sağlığa, yiyecek ve suya, hijyen malzemelerine erişimde ciddi ihlaller yaşadığı anlaşılmaktadır.

Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, cezaevi reviri ziyaret hakkının reddedilmesi, Adli Tıp Kurumu'na, adliye ve hastaneye "hücre tipi ring araçları" ile götürülmeleri, sevk sırasında kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, sağlık hizmetlerine erişebildikleri zamanlarda da "Üçlü Protokol" gerekçe gösterilerek mahremiyetlerine saygı duyulmaması, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi uzun bir süredir devam eden bir başka sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka cezaevlerine sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir. Özellikle sağlığa erişim konusunda yaşanan kısıtlamalar hapishanelerin önemli bir sorunu olan hasta mahpuslarını durumunu daha da ağırlaştırmaktadır. Bu kişilerin karşı karşıya olduğu sağlık hizmetine yeterli erişim sağlayamama, Adli Tıp Kurumu'nun bağımsız olmaması dâhil, bağımsız ve nitelikli tıbbi değerlendirme raporu alamama gibi sorunların yanı sıra 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda 28 Haziran 2014 tarihli "toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen" şeklindeki değişiklikte yer alan "toplum güvenliği" ibaresi, hasta mahpuslar için "kesin hayati tehlike teşkil ettiği" yönünde raporlar verilmiş olsa bile, mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır. Bu sorunu çözmek iddiasıyla Adalet Bakanlığı tarafından 2 Ocak 2023 tarihinde yayınlanan genelge, mevzuattan kaynaklanan ve her geçen gün giderek ağırlaşan böylesi sistematik bir sorunu çözmek için yeterli değildir.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin tespitlerine göre 29 Nisan 2022 tarihi itibarıyla;

- Hapishanelerde 651'i ağır olmak üzere toplam 1517 hasta mahpus bulunmaktadır.

Hapishanelerde koridorlar, ziyaret alanları ve revir gibi mahpuslar dışında başkalarının da kullandığı yerlerin kamera ile izlenebileceği kanunla düzenlenmiştir. Ancak, 2016 yılından itibaren hücre ve koğuşların havalandırmalarına, mahpusların yaşam alanını 7/24 görebilecek şekilde kameraların konulduğu mahpuslar tarafından bildirilmektedir. Özel hayata saygı hakkının ihlali hapishanelerde yaşanan ciddi sorun alanlarından biridir.

Aile görüşleri dışında dış dünya ile ilişki için mektup ve faks haberleşme hakkının kullanılmasında önemli araçlardır. Hapishanelerden nispeten kısıtlı olarak edinilen bilgilerden, yapılan şikayetlerden ve insan hakları kuruluşlarının raporlarından son dönemlerde artan mektup engellemeleri ve mektupların kaybedilmesi, mahpusların aile ve özel hayatlarına saygı hakkı ile haberleşme haklarını ihlal ettiği gibi mahpusların izolasyonunu da arttırmaktadır. Ayrımcılık yasasına

aykırı şekilde, Kürtçe yazılan mektuplar tercüman olmadığı gerekçesiyle veya fahiş tercüme ücretlerinin mahpuslardan talep edilmesi nedeniyle mahpuslara verilmemekte veya ilgisine gönderilmemektedir.

14 Nisan 2020 tarihinde '5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da yapılan değişiklik ve daha sonra bu değişikliğe dayanarak 29 Aralık 2020 tarihinde çıkarılan "Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri İle Hükümlülerin Değerlendirmesine Dair Yönetmelik" kapsamında oluşturulan 'Cezaevi İdare ve Gözlem Kurulları'nın (CİGK) kararlarıyla kesinleşmiş cezalarının infazı için gerekli süreyi tamamlamış olmalarına rağmen, ağırlıklı kesimini siyasi nedenlerle ceza alanlar oluşturmak üzere, pek çok mahpusun tahliyesinin soyut ve subjektif gerekçeler ile ertelenmesi 2024 yılı içinde cezaevlerinde yaşanan önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu yıl içinde bilhassa kamuoyunda "30 yıllık"lar diye bilinen ve aldıkları müebbet hapis cezasının infazı için gerekli süreyi tamamlamış olan çok sayıda mahpusun tahliyesi CİGK kararlarıyla ertelenmiştir. Maalesef yetkililerin sağlıklı veri paylaşımı olmadığı için kaç mahpusun idare ve gözlem kurullarının kararları ile tahliye edilmediği kesin olarak bilinmemektedir.

İHD Hapishane Komisyonu'nun verilerine göre;

- Söz konusu yönetmeliğin uygulanmaya başlandığı 2020 yılından 11 Ekim 2024 tarihine kadar 42'si ağır olmak üzere 105 hasta mahpusun da aralarında olduğu en az 501 mahpusun tahliyesi CİGK kararlarıyla farklı sürelerde ertelenmiştir.

Herhangi bir salıverilme ihtimalinin bulunmadığı ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası rejimi, hapsihanelerde çok ciddi sorun alanlarından biridir. Her ne kadar yetkililer Türkiye kamuoyu ile bu konu/sorun hakkında bilgi ve veri paylaşmamakta ise de BM İşkenceye Karşı Komite'nin 14 Ağustos 2024 tarihli Türkiye'nin Beşinci Dönemsel Raporu'na ilişkin "Sonuç Gözlemleri"nde hapsihanelerde ağırlaştırılmış müebbet cezasından hüküm giymiş yaklaşık 4.000 mahpusun bulunduğu belirtilmektedir. Bu kadar çok sayıda kişinin umut hakkının ihlaline yol açan ceza rejiminin değiştirilmesi yönünde uluslararası mekanizmaların rapor ve tavsiyelerine, yanı sıra AİHM'in yerleşik içtihadına karşın "ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası"nı düzenleyen TCK'nın 47. maddesi ile '5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 25. Maddesinde gerekli değişikliklerin yapılmasına yönelik herhangi somut bir adım 2024 yılında da atılmamıştır.

2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları çözülemeyen kronik bir soruna dönüşmüştür. Adalet Bakanlığının 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi (45/1) yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır.

Bu nedenle bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) "*Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır.*" şeklinde ifade edilen standart ilkesini hatırlatmakta yarar olacaktır.

İzolasyon uygulamasının özel bir biçimi İmralı F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda yaşanmaktadır. 2011 yılından bu yana kesintisiz devam etmekte olan aile ve avukat görüş yasakları 2019 yılında üç kez, 2020 yılında bir kez yapılan aile ve 2019 yılında beş kez yapılan avukat görüşmesi ile en son 24 Ekim 2024 tarihinde yapılan bir aile görüşmesine rağmen halen sürmektedir.

CPT'nin Türkiye hapishanelerine yaptığı 2017 ve 2019 yılı ziyaretleri sonucu açıkladığı raporlarındaki tavsiyelere uyulmadığı anlaşılmaktadır.

CPT, 20-29 Eylül 2022 tarihlerindeki Türkiye ziyaretleri sırasında İmralı F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'na da gittiklerini ifade etmiş ve ziyaret sırasında "ortak faaliyetlere ve mahkumların dış dünya ile temaslarına" özellikle dikkat edildiğini vurgulamıştır. Ancak bu ziyarete dair rapor henüz yayınlanmamıştır. Son olarak 13-22 Şubat 2024 tarihlerinde Türkiye'ye gelen CPT, İmralı F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nu ziyaret etmemiş ancak yaptıkları açıklamada yetkililerle görüşüldüğü bilgisine yer vermişlerdir. Bu ziyarete dair rapor da henüz yayınlanmamıştır.

DÜŞÜNCE ve İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğünün korunması ve etkin kullanımı, demokratik bir toplumun can damarlarından birini oluşturur. Farklı fikir ve görüşlerin kamusal alanda özgürce dolaşıma girmesi; siyasal çoğulculuğun esası olan özgür tartışma ortamının, bağımsız medya ve canlı bir sivil toplumun varlığı; toplumsal talepler etrafında kamuoyu oluşturulabilmesi; siyasal karar alıcılara yönelik eleştirilerin dillendirilmesi ve kamu gücünü kullanan makamların yurttaşlar tarafından denetlenebilmesi — tüm bunlar ancak ifade özgürlüğünün korunduğu ve etkin biçimde kullanıldığı koşullarda mümkün olabilir.

Maalesef siyasal iktidarın, 2016 yılında ilan edilen OHAL ile birlikte tırmanışa geçen düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları, özellikle de basın üzerindeki kaygı verici boyutta artan baskı ve kontrolü 2024 yılında da sürmüştür.

Türkiye'de ifade özgürlüğünün kullanımı siyasi, sanatsal, ticari, akademik, dini ve ahlaki vb. hemen her ifade biçimi bakımından sorunlu olmakla birlikte kısıtlama ve ihlaller asli olarak siyasal nitelikli eleştirilere yöneliktir. Kısacası 2024 yılında basında, sosyal medyada ve daha genel olarak kamusal alanda ifade özgürlüğünün etkin kullanımı yoğun ve sistematik ihlaller yoluyla engellenmiş, eleştirel söylem ve semboller demokratik toplum düzeni açısından kabul edilemez biçimlerde kovuşturulmuş ve suçlaştırılmıştır. Bu durum son dönemde özellikle hak savunuculuğu ve sivil toplum faaliyetlerinin önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.

- 29 Kasım 2024 itibarıyla Türkiye'de en az 29 gazeteci/basın çalışanı cezaevinde bulunmaktadır.⁷

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- 43 gazeteci gözaltına alındı, 11 gazeteci tutuklandı. 1 gazetecinin ülkeye girişi engellendi.
- En az 3 gazeteci saldırıya maruz kaldı, bunun sonucunda en az 1 gazeteci yaralandı. 14 gazeteci tehdit edildi.
- 42 gazeteci hakkında soruşturma başlatıldı. 534 basın çalışanı hakkında açılan 253 davanın görülmesine devam edildi.

Toplumun tamamını ilgilendiren, deprem, kaza, orman yangını, sel felaketi, ekonomik kriz, sınır ötesi askeri hareket, siyasal ve ekonomik yolsuzluk ve salgın gibi birçok konuda iktidar tarafından alınan neredeyse ilk "önlem" sosyal medya uygulamalarını kısıtlamak ve sosyal medyada söz konusu gündemlere ilişkin paylaşımları incelemeye almaktır. Bu çerçevede pek çok habere, internet sitesine, sosyal medya hesabına ve uygulamaya mahkeme kararları ile erişim ve yayın yasağı getirilmiştir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

⁷ <https://www.mlsaturkey.com/tr/cezaevindeki-gazeteciler-ve-medya-calisanlari-listesi>

- 2177 içeriğe ve 25 siteye/uygulamaya erişim engellendi.
- Sosyal medya paylaşımları gerekçesiyle en az 141 kişi gözaltına alındı, 40 kişi tutuklandı, 14 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.

Aynı dönemde ayrıca;

- En az 25 ayrı kanala idari para cezası, 10 kez program durdurma cezası verildi. Ayrıca 1 radyoya önce yayın durdurma cezası, daha sonra lisansı iptal edilerek karasal yayını sonlandırıldı.
- En az 2 gazete bürosuna kolluk kuvvetleri tarafından baskın düzenlendi.
- En az 3 kitap ve 3 gazete nüshası hakkında toplatma kararı kararı verildi.
- En az 25 sanatçı haklarında açılan davalarda yargılandı.

İfade özgürlüğünün siyasal eleştiriyi ve yurttaş denetimini mümkün kılacak şekilde etkin kullanımının önündeki en büyük engeli içerikleri bakımından muğlak ve her yöne çekilebilecek bir takım yasa düzenlemeleri oluşturmaktadır. Başta Terörle Mücadele Kanunu olmak üzere Türk Ceza Kanununda en az 15 maddede ve bazı özel kanunlarda ifade özgürlüğünü sınırlayan ve cezalandıran düzenlemeler bulunmaktadır. Bu tür düzenlemelerin başında TCK'nin 301. (Türk Milletini, devleti aşağılamak), 299. (Cumhurbaşkanı'na hakaret), 216. (Halkı kin ve düşmanlığa tahrik) ve 220/6. (Örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek) ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. ve 7/2. (Terör örgütünün propagandasını yapmak) maddeleri gelmektedir.

Bu yasalara son dönemde bir yenisi daha eklenmiştir. Kamuoyunda "Dezenformasyon Yasası" olarak bilinen, 18 Ekim 2022 tarih ve 31987 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapan 7418 sayılı Kanun ile başta gazeteciler olmak üzere ifade özgürlüğünü kullanmak isteyen herkesin üzerindeki baskı ve kısıtlamalar daha da artmıştır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında 'halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma' gerekçesiyle;

- 4'ü gazeteci olmak üzere en az 20 kişi gözaltına alındı.
- 15'i gazeteci olmak üzere en az 127 kişi hakkında soruşturma açıldı.
- En az 17 kişi hakkında dava açıldı. 2 kişi hapis cezası ile cezalandırıldı.

Ancak ifade özgürlüğünü kısıtlayan, engelleyen bu düzenlemelerle yetinilmemiş, 18 Ekim 2024 tarihinde TBMM Başkanlığı'na bu kapsamda yeni bir yasa teklifi daha sunulmuştur. Aslında bir 'torba yasa' olan ve 12 farklı yasada değişiklik veya düzenleme yapılmasını öngören "Noterlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" başlıklı teklif, kamuoyunda "etki ajanlığı yasası" olarak bilinen yeni bir düzenlemeyi de içermekteydi. Söz konusu bu yeni düzenlemeyle TCK'ya "Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk" başlığı altında yer alan 339. maddeden sonra gelmek üzere yeni bir maddenin (339/A) eklenmesi amaçlanıyor. Buna göre devletin güvenliği ile iç veya dış siyasal yararları aleyhine yabancı bir devlet veya organizasyonun stratejik çıkarları veya talimatı doğrultusunda suç işleyenlerin 3 yıldan 7 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmasını, suçun savaş sırasında işlenmesi halinde cezanın 8 yıldan 12 yıla çıkarılması, suçu milli güvenlik kurumlarında çalışan bir personelin işleme durumunda cezanın bir kat artırılması öngörülmektedir. Her ne kadar bu düzenleme son anda torba yasadan çıkarıldı ise de siyasal iktidarın söylemlerinden yeniden gündeme getirilme olasılığının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. İfade özgürlüğünün etkin kullanımının önünde ciddi engeller oluşturan diğer düzenlemelerle birlikte düşünüldüğünde çıkarılmak istenen "etki ajanlığı yasası" ifade özgürlüğünü tümüyle kullanılmaz hale getirerek hakkın özünü ortadan kaldıracaktır.

Özellikle Cumhurbaşkanı'na hakaret sebebiyle başlatılan soruşturma ve davalar Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı görevini devraldığı Ağustos 2014 sonrasında büyük bir hızla artmış ve Cumhuriyet tarihinde daha önce görülmemiş sayılara ulaşmıştır. Adalet Bakanlığı verilerine göre, 2010-

2014 yılları arasındaki beş yıllık dönemde Cumhurbaşkanına hakaret gerekçesiyle başlatılan toplam soruşturma sayısı 2.804, bu soruşturmalar sonucunda açılan kamu davası sayısı ise 690'dır. Buna karşılık Erdoğan'ın görevde olduğu 2015-2019 arasındaki beş yıllık dönemde ise toplam 128.190 soruşturma başlatıldığı ve toplam 27.607 kamu davası açıldığı görülmektedir. Adalet Bakanlığının verilerine göre 2023 yılında "Cumhurbaşkanı'na hakaret" suçunu da içeren "devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar" başlığı altında (TCK m. 299-301) 6.412 kişi hakkında kamu davası açılmıştır.⁸

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- En az 58 kişi Cumhurbaşkanı'na hakaret iddiasıyla haklarında açılan davalarda yargılandı. Aynı gerekçeyle 1 çocuk olmak üzere en az 7 kişi gözaltına alındı, 4 kişi tutuklandı.

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefet gerekçesiyle açılan soruşturma ve davalar da yıllar içinde kaygı verici bir artış göstermektedir. Adalet Bakanlığının verilerine göre 2023 yılında Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na muhalefet ettikleri gerekçesiyle 16.700 kişi hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁹

2024 yılında düğün vb. toplantılarda veya sokakta, açık alanda ya da barışçıl toplantı ve gösterilerde Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çekenlere yönelik 'örgüt propagandası yapma' gerekçesiyle açılan soruşturma ve kovuşturmalarda görülen artış söz konusu mevzuatın ifade özgürlüğünün kullanımını nasıl kısıtladığını/engellediğini ortaya koyarken diğer yandan mevzuatın bir ayrımcılık aracı olarak kullanılmasına da işaret etmektedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çeken 1'i çocuk olmak üzere en az 78 kişi 'örgüt propagandası yapma' gerekçesiyle gözaltına alındı. Bu kişilerden 38'i tutuklandı. 4 kişi 'örgüt propagandası yapma' suçundan hapis cezası ile cezalandırıldı ve hükmün açıklanması geri bırakıldı

Adalet Bakanlığı, 2024 verilerini henüz kamuoyu ile paylaşmadığı için ifade özgürlüğünü engelleyen söz konusu kanun maddelerinden bu yıl açılan soruşturma ve davaların sayısını maalesef veremiyoruz.

Alevilerin eşit yurttaşlık hakkı talepleri 2024 yılında da karşılığını bulamamıştır. AİHM'in zorunlu din derslerinin kaldırılması ve cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmesi ile ilgili önceki yıllarda aldığı kararların bir yansıması sonucu Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak oluşturulan 'Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı' Alevilerin taleplerine yanıt olamamıştır. Buna karşın AİHM kararlarının akıbetini takip eden Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 1-13 Haziran 2024 tarihlerinde gerçekleştirdiği toplantıda, Türkiye'nin 'Alevi Bektaşî Kültür ve Cemevleri Başkanlığı' ile ilgili olarak yaptığı açıklama ve savunmaları yeterli bularak takip etmekte olduğu 'İzzettin Doğan ve Diğerleri' dava dosyasını kapatma kararı almıştır. Diğer yandan AK Bakanlar Komitesi, zorunlu din dersleri davası olarak bilinen "Mansur Yalçın ve Diğerleri" dosyası ile ilgili olarak gerekli bilgilendirme ve açıklamaları yapması için Türkiye'ye 2024 Aralık ayı sonuna kadar süre tanımıştır.

Zorunlu askerlik hizmetini vicdani gerekçelerle reddeden kişilerin durumunda 2024 yılında da bir iyileşme olmamıştır. Vicdani ret hakkının tanınmaması, vicdani retçilerin defalarca kovuşturmaya uğramasına (hapis cezası dahil) ve AİHM'in 'sivil ölüm' ve zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele olarak tanımladığı hakların kısıtlanmasına neden olmaktadır. Zorunlu askerlik ve vicdani ret

⁸ Bkz https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADAlet_ist-2023CALISMALARI59.pdf, s.72

⁹ Bkz. agy. S. 76

ile ilgili ifadeler "halkı askerlikten soğutmak" kapsamında suç sayılmaktadır. Vicdani retçiler medeni, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kullanamamakta; düşünce, din veya inançları bakımından ayrımcılık anlamına gelen ciddi kısıtlamalara maruz kalmaktadır. AİHM'in düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, zalimane veya aşağılayıcı muamele yaşağı ve adil yargılanma hakkının (başvurucuların askeri mahkemeler tarafından yargılandığı ve mahkûm edildiğı davalarda) ihlal edildiğine hükmettiğı bir dizi karar karşısında somut hiçbir adım atılmamıştır.

TOPLANMA ve GÖSTERİ ÖZGÜRLÜĞÜ

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğü, hem ifade hem de örgütlenme özgürlüğüyle doğrudan ilişkilidir. Bu özgürlüğün demokratik toplumlarda asli değeri, yurttaşların barışçıl eylemler yoluyla kamusal alanda yer alarak ortak kanaat ve irade oluşturma süreçlerine etkide bulunup sözkonusu diğer özgürlükleri de güvence altına alabilmesinden kaynaklanır. 2024'de, önceki yıl gibi toplantı ve gösteri yapma özgürlüğü açısından da kısıtlama ve ihlallerin kural, özgürlüklerin kullanımının ise istisna olduğu bir yıl olmuştur. Yıl içinde hemen her toplumsal kesimden kişi ve gruplar toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini yasaklar ve/veya kolluk güçlerinin fiili müdahaleleri sonucunda kullanamamışlardır.

Son dönemlerde mülki idare amirlerinin (valiler, kaymakamlar) kendilerine 5442 Sayılı İller İdaresi Kanunu'nun 11/C maddesi ve 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun 17. maddesi ile verilen yetkiye dayanarak aldıkları eylem ve etkinlikleri yasaklama kararları, barışçıl toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. Bu yasaklar bireysel ya da toplu biçimde yapılan tek bir eylem ve etkinliğe yönelik olabileceğı gibi belli bir süre içerisinde tüm eylem ve etkinlikleri de kapsayabilmektedir. Ancak son dönemde ülkenin pek çok yerinde, bilhassa da Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı il ve ilçelerde mülki idare amirlerinin bu yetkiyi çok sık ve keyfi olarak kullanmaları sonucunda aslında 19 Temmuz 2018 itibariyle sona ermiş olan OHAL rejimine fiilen süreklilik kazandırılmıştır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Mülki idare amirleri tarafından 25 ilde ve 1 ilçede en kısıtı 1, en uzununu 15 gün olmak üzere 83 kez tüm eylem ve etkinlikler yasaklandı.

Mülki idare amirlerinin aldığı yasak kararlarının barışçıl toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün önündeki en önemli engellerden biri olduğu gerçeğini Cumartesi Anneleri'nin/İnsanları'nın bilhassa 2023 yılı boyunca maruz kaldıkları ihlaller tüm çıplaklığı ile gözler önüne serdi. Yapılan bireysel başvurular sonucu Anayasa Mahemesi (AYM) Cumartesi Anneleri'nin/İnsanları'nın 25 Ağustos 2018 tarihinde düzenlenen 700. hafta buluşmasının Beyoğlu Kaymakamlığı tarafından yasaklanmasının ve polisin sert müdahalesinin Anayasa'nın 34. maddesine garanti altına alınan "toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının" ihlali olduğuna dair iki ayrı karar verdi. Beraberinde benzer yeni ihlallerin yaşanmaması gereçesiyle bu kararları Beyoğlu Kaymakamlığı ile Adalet Bakanlığı'na da gönderdi. Ancak, Beyoğlu Kaymakamlığı yasak kararları almayı sürdürdü ve kolluk güçleri bu kararlara dayanarak Galatasaray Meydanı'na çıkmak isteyen Cumartesi Anneleri'ne/İnsanları'na müdahale etti, işkence ve diğer kötü muameleyle gözaltına aldı. Cumartesi Anneleri/İnsanları yapılan müzakereler sonucunda 2 Aralık 2023 tarihinde gerçekleştirilen 975. hafta buluşmasından itibaren 10 kişiyi aşmayacak şekilde Galatasaray Meydanı'na çıkmaya başladı. 2024 yılı boyunca toplantı ve gösteri yapma özgürlüğüne yönelik bu kabul edilemez kısıtlama 25 Mayıs 2024 tarihinde gerçekleştirilen 1000. hafta buluşması dışında devam etti.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün fiilen kullanılmasının önündeki diğer önemli bir engel ise kolluk güçlerinin keyfi, aşırı ve orantısız zor kullanımıdır. Ancak son yıllarda kolluk güçlerinin barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahaleleri sırasında başvurdukları zor kullanımı, evrensel

hukukta ve ülke yasalarında tanımlanan zor kullanma yetkisinin çok ötesine geçen kural dışı ve denetimsiz bir şiddet eylemine dönüşmüştür. Hatta denilebilir ki kolluğun barışçıl toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik bu şiddeti, çoğu zaman işkence ve diğer kötü muamele boyutuna varmaktadır. Yıl içinde demokratik bir toplumun temelini oluşturan ve Anayasa tarafından da teminat altına alınmış olan toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini çeşitli vesilelerle kullanmak isteyen kadınlar, LGBTİ+'lar, barış ve insan hakları savunucuları, hayvan hakları savunucuları, çevre ve yaşam hakkı savunucuları, öğrenciler, işçi ve emekçiler, siyasi parti üyeleri, kayyım kararlarını protesto eden seçmenler kolluk güçlerinin zalimane ve utanç verici şiddetine mazur kalmışlardır.

İHD Dokümantasyon Birimi'nin verilerine göre ise 2024 yılının ilk 11 ayında;

- En az 358 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, engellendi ya da yasaklandı. Kolluk güçleri yönelik müdahalesi sonucu en az 4.368 kişi işkence ve diğer kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- En az 207 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçleri tarafından müdahale edildi, 34 etkinlik ise engellendi. Bu müdahaleler sonucunda 81'i çocuk olmak üzere, en az 2.805 kişi işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı, en az 69 kişi ise yaralandı. Gözaltına alınanların 123'ü tutuklandı.

Bu genel verilerin içinde yer almakla birlikte 2024 yılında farklı toplumsal grupların yaptığı barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik kolluk güçlerinin müdahale ve engellemeleri ise şöyledir:

- Kadın ve LGBTİ+ hakları için yapılmak istenen 19 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, en az 301 kişi gözaltına alındı.
- İşçi ve emekçiler tarafından yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere en az 32 kez müdahale edildi 3 toplantı ve gösteri engellendi, en az 371 kişi gözaltına alındı, 33 kişi yaralandı.
- Çevre ve kent hakkı ile ilgili yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere 16 kez müdahale edildi, en az 182 kişi gözaltına alındı.
- Sokak hayvanlarının yaşam hakkı için hayvan hakları savunucuları tarafından gerçekleştirilen barışçıl toplantı ve gösterilere en az 6 kez müdahale edildi, 4 toplantı ve gösteri engellendi, en az 20 kişi gözaltına alındı.
- 1 Mayıs İşçi Bayramı kapsamında yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere yönelik müdahaleler sonucu en az 226 kişi gözaltına alındı.
- PKK lideri Abdullah Öcalan üzerindeki tecridin sona ermesi için gerçekleştirilen 8 eylem ve etkinliğe müdahale edildi, en az 81 kişi gözaltına alındı.
- Newroz kutlamalarına yönelik en az 10 müdahalede 63'ü çocuk en az 373 kişi gözaltına alındı. Newroz sonrasında çeşitli illerde yapılan ev baskınlarında ise 2'si çocuk 59 kişi gözaltına alındı
- Öğrenciler tarafından çeşitli gerekçeler ile yapılan en az 3 barışçıl toplantı ve gösteriye müdahale edildi, en az 3 kişi yaralandı, en az 8 öğrenci etkinliği iptal edildi.
- 31 Mart 2024 Yerel Yönetimler Seçimleri'ne giden süreçte ve sonrasında gerçekleştirilen seçimlerle ilgili barışçıl toplantı ve gösterilere yapılan müdahale sonucunda en az 61 kişi gözaltına alındı.
- 31 Mart 2024 Yerel Yönetimler Seçimlerinde Van Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı seçilen Abdullah Zeydan'a mazbatasının verilmemesine ve belediyelere kayyım atama kararlarına karşı

gerçekleştirilen protestolarda en az 14'ü çocuk olmak üzere 696 kişi gözaltına alındı, 46 kişi tutuklandı. En az 22 kişi yaralandı.

Toplanma ve gösteri yapma özgürlüğünün kullanılmasının önündeki bir başka önemli engel ise bu özgürlüğü kullanmak isteyen kişiler hakkında açılan soruşturma ve davalardır. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2023 yılı içinde Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefetten 4.504 kişi hakkında soruşturma başlatılmıştır.¹⁰ Bu kadar çok soruşturma açılması, baskı ortamının yoğunluğunu gösterirken diğer yandan yurttaşlar üzerinde toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini kullanmaları bakımından caydırıcı bir etki yaratmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Konser, festival, turnuva, tiyatro oyunu gibi en az 26 etkinlik mülki idare amirleri tarafından yasaklanırken, en az 10 etkinlik de belediyeler, kamu kurumları ya da organizasyon şirketleri tarafından, kimi zaman tepkiler nedeniyle kimi zaman gerekçesiz olarak iptal edildi.

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

Örgütlenme özgürlüğü, demokrasilerin işlemesi için elzem olan temel insan haklarından biridir. Türkiye'de yurttaşlar, toplu olarak bir araya gelip eyleyemedikleri ve düşüncelerini açıklayamadıkları için örgütlenme özgürlüklerini de kullanamamakta, müşterek geleceklerini şekillendirmek üzere sivil ve kamusal alana örgütlü olarak katılamamaktadırlar.

2024 yılında insan hakları örgütlerinin, dernek, vakıf, emek ve meslek örgütlerinin çok sayıda üye ve yöneticisi gözaltına alınmış, tutuklanmış, haklarında açılan davalar ile üzerlerinde baskı oluşturulmaya çalışılmıştır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Farklı dernek, vakıf, sendika, meslek örgütü, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 76 kişi gözaltına alındı, 22 kişi tutuklanırken 15 kişi adli kontrol şartıyla serbest bırakıldı.

- Farklı dernek, vakıf, sendika, meslek örgütleri, inisiyatif ve platformların üye ve yöneticisi olan en az 404 kişi haklarında daha önceden açılmış 92 davada yargılandı. 49 kişi beraat ederken 84 kişi farklı sürelerde hapis cezasıyla cezalandırıldı.

- Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği, hakkında 'hukuka ve ahlaka aykırılık' iddiasıyla açılan fesih davası 2024 yılında devam etti. Ancak dernek, Beyoğlu Kaymakamlığı tarafından 'ruhsatsız faaliyet' iddiasıyla mühürlendi. Göç İzleme Derneği hakkında kapatma davası devam ederken derneğin mal varlığı 'örgüte finansman sağlama' iddiasıyla donduruldu.

- En az 2 dernek, 1 kültür merkezine ait binalara kolluk kuvvetleri tarafından baskın yapıldı, basılı ve dijital materyale el konuldu.

İnsan hakları savunucusu kişi ve kuruluşlara yönelik son dönemde artış gösteren idari ve yargısal tacizler başta olmak üzere uygulanan baskı ve tehdit politikaları 2024 yılında da devam etti. Bu kapsamda;

- TİHV Yönetim Kurulu Üyesi Şebnem Korur Fincancı hakkında açılmış üç ayrı davanın görülmesine 2024 yılında devam edildi. Milli Savunma Bakanlığı (MSB) tarafından açılan davada 50.00 TL manevi tazminat ödemeye mahkum edildi. Ayrıca Şebnem Korur Fincancı'nın Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konseyi Başkanı olduğu dönemde bir tv kanalına yaptığı açıklama nedeniyle hakkında "örgütü propagandası yapmak" iddiasıyla verilen 2 yıl 8 ay 15 gün hapis cezası İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi tarafından onandı.

¹⁰ https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADalet_ist-2023CALISMALARI59.pdf, s. 76

- İHD Eş Genel Başkanı Eren Keskin hakkında “örgüt propagandası yapmak”, “suç işlemeye alenen tahrik”, “devleti aşağılama” gibi iddialarla açılan davaların görülmesine devam edildi. Eren Keskin ve İHD İrkçılık ve Ayrımcılığa Karşı Komisyon Üyesi Gülistan Yarkın hakkında İHD’nin 2021 yılında düzenlediği ‘Ermeni Soykırımı Anması’ nedeniyle TCK’nın 301. Maddesinden devam etmekte olan dava beraat ile sonuçlandı.

- İHD İstanbul Şubesi Hapishane Komisyonu üyesi Hatice Onaran, “Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkındaki Kanuna Muhalefet” ettiği iddiasıyla hakkında daha önce verilen 4 yıl 2 ay hapis cezası İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi tarafından onandı ve cezanın infazı için tutuklandı.

- TİHV Van Temsilciliği başvuru hekimleri Dr. Ayfer Bostan ve Dr. Hüseyin Yaviç’in hakkında “2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’na muhalefet” iddiasıyla açılan dava 2024 yılında beraat sonuçlandı.

- Cumartesi Anneleri/İnsanları hakkında 700. ve 950. Hafta Buluşmaları ile ilişkili olarak açılmış davalar 2024 yılında devam etti. 950. Hafta Buluşması nedeniyle “2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet etmek” iddiasıyla açılan dava beraat ile sonuçlandı.

- İnsan hakları savucusu Nimet Tanrıkulu “örgüt üyesi olmak” iddiasıyla tutuklandı.

2024 yılında insan hakları savunucusu kişi ve kuruluşlar, ırkçı kişi ya da grupların sözlü ve fiziki saldırılarına, tehdit ve tacizlerine maruz kaldı. Bu kapsamda;

- İHD Adana Şubesi’nin üye ve yöneticileri ırkçı bir grup tarafından sosyal medyada hedef gösterildi, tehdit edildi.

- Adana İHD ve Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) üyesi bir avukat ırkçı bir grup tarafından tehdit edildi, aracına zarar verildi.

Örgütlenme özgürlüğünü kullanılmaz hale getiren düzenlemelerin başında 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu gelmektedir. Söz konusu kanunun çeşitli maddeleri uyarınca haklarında açılan soruşturmalar ve hükmedilen yargı kararları sonucu seçilmiş yerel yöneticiler, siyasi parti, sendika, dernek veya vakıfların üye ve yöneticileri ile insan hakları savunucuları bu hak ve özgürlüklerini kullanamaz hale gelmiştir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında:

- “Örgüte yardım ve yataklık etmek”, “örgüt propagandası yapmak”, “örgüt üyesi olmak” ya da “örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işlemek” gibi gerekçeler ile en az 2.700 kişi gözaltına alındı, 271 kişi tutuklandı.

- En az 1111 kişi hakkında ‘örgüte yardım ve yataklık etmek’, ‘örgüt propagandası yapmak’, ‘örgüt üyesi olmak’ gibi gerekçeler ile daha önceden açılmış 155 davanın görülmesine devam edildi.

2024 yılında siyasi partilerin çok sayıda üye ve yöneticisi, belediye başkanları, belediye meclis üyeleri gözaltına alınmış, tutuklanmış, haklarında açılan davalar ile üzerlerinde baskı oluşturulmaya çalışılmıştır. Belediyelere kayyımlar atanmış, milletvekilleri hakkında fezlekeler Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) gönderilmiş, siyasi partilerin üyelerine ve binalarına saldırılar olmuştur.

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında:

- 3’ü belediye başkanı ya da eş başkanı, 5’i belediye meclisi üyesi olmak üzere yerel yönetimlere seçilmiş 8 kişi gözaltına alındı, 3 kişi tutuklandı.

- 4 il (Hakkâri, Mardin, Batman, Tunceli) ve 4 (Eseneyurt, Halfeti, Ovacık, Bahçesaray) ilçe belediyesine kayyım atandı. 1 muhtar, hakkında sosyal medya paylaşımları gerekçe gösterilerek açılan soruşturma kapsamında görevden uzaklaştırıldı, yerine azadan biri görevlendirildi.
- Daha önceden haklarında dava açılmış olan 2 milletvekilinin yargılanması, milletvekili seçildikleri için durduruldu.
- Siyasi parti üye ve yöneticisi en az 162 kişi gözaltına alındı, bu kişilerden 33'ü tutuklandı.
- Siyasi parti üye ve yöneticisi en az 477 kişi hakkında açılan 63 davanın görülmesine devam edildi.
- 42 milletvekili (1 AKP, 2 bağımsız, 12 CHP, 1 DBP, 16 DEM Parti, 1 DEVA, 3 İYİP, 3 MHP, 2 Saadet, 1 TİP milletvekili) hakkında toplam 52 fezleke TBMM'ye gönderildi.

KÜRT SORUNU

Kürt sorunu Türkiye'nin demokratikleşmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak varlığını koruyor. Sorunun barışçıl ve demokratik çözümüne yönelik esas olarak iktidar tarafından içtenlikli, bütünlüklü adımların atılmaması, yanı sıra Ortadoğu'daki gelişmelerin de etkisi ile 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinin hemen ardından başlayan silahlı çatışma ortamı halen sürmekte ve tüm rapor başlıkları altında ayrıntılı olarak aktarıldığı gibi başta yaşam hakkı olmak üzere ağır ve ciddi insan hakları ihlallerine yol açmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılı ilk 11 ayı içinde;

- Ülke içinde, Suriye ve Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde (IKBY) yaşanan silahlı çatışmalar sonucunda 54 güvenlik görevlisi (42 asker, 5 polis, 7 korucu), 130 militan, 10 sivil olmak üzere en az 194 kişi yaşamını yitirdi. Aynı dönemde 56 güvenlik görevlisi (36 asker, 15 polis, 5 korucu), 20 sivil olmak üzere en az 76 kişi yaralandı.

Bu Kabul edilemez ağır ihlaller ve insani kayıplar, siyasi iktidarın Kürt sorununa yönelik şiddet politikalarını aynı zamanda kendi iktidarını sürdürmek için kullandığını da göstermektedir. Dolayısıyla bu sorunun çözümü Türkiye demokrasisinin gelişebilmesi için bir zorunluluktur. Siyasal iktidarı bir kez daha savaş politikalarını terk ederek yerine barışı tesis etmeye davet ediyoruz.

Siyasal iktidarın, her şeyi güvenlik sorunu olarak gören, şiddeti kutsayan, çatışma ve savaşı bilhassa Kürt sorununun çözümünde tek yöntem haline getiren tutum ve politikaları, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde yapısal şiddetin giderek daha belirleyici hale gelmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle de toplum içinde şiddetin yayılması ve Kürtlere yönelik ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli saldırıların artması, barış içinde bir arada yaşama iradesinde ciddi tahribatlara yol açıyor.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Kürtlere yönelik ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli sözlü ya da fiziki saldırılar sonucunda saldırılar sonucunda en az 1 kişi yaşamını yitirmiş, 12 kişi yaralanmıştır.

Elbette şiddetin toplumsal ilişkilerde bu denli "düzenleyici" bir rol oynamasında ve Kürtlere yönelik ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli saldırıların artmasında gerek iktidar gerekse muhalefet partilerinden erki kullanan siyasal aktörler (hükümet üyeleri, parti yöneticileri, milletvekilleri, belediye başkanları vb.) tarafından her gün geliştirilen söylem ve icraatlar, bunlarla bağlantılı mülki idare amirlerinin, kolluk güçlerinin uygulama ve müdahaleleri, bilhassa da medyanın kullandığı dilin teşvik edici bir rolü bulunmaktadır.

Bu kapsamda TİHV Dokümantasyon Merkezi tarafından;

- 1 Ocak – 1 Eylül 2024 tarihleri arasında Kürtlere yönelik en az 23 ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli politika, idari uygulama veya yasaklama tespit edilmiştir.

Bu tür politika, uygulama ve yasaklar içinde Kürtçenin kullanımına dair olanlar öne çıkmaktadır. Kürtçe tiyatro oyunları, 21 Şubat Dünya Anadil Günü nedeniyle yapılmak istenen konserler yasaklanmış, asılmak istenen billboard afişleri engellendi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) anadil hakkında konuşma yapan milletvekillerinin mikrofonları kapatıldı. Anadilde eğitimin anayasal güvenceye alınması amacıyla verilen kanun teklifi ile Kürtçe'nin kamusal alanda yasaklanmasına ve anadilde eğitim hakkına ilişkin verilen soru önergesi çeşitli gerekçelerle işleme konulmadı. Keza 31 Mart Yerel Yönetimler Seçimlerinde bazı partiler tarafından kampanya faaliyetleri kapsamında hazırlanan Kürtçe afişlerin asılması engellendi. Diyarbakır, Mardin, Batman ve Şırnak gibi illerde yaya geçitlerine bulunan Kürtçe trafik uyarı tabelaları/yazıları kaldırıldı ya da sildirildi. Batıdaki büyük kentlerde faaliyet yürüten bazı işletmelerde çalışan işçilere Kürtçe konuşma ve müzik dinleme yasağı getirildi. Ayrıca, Newroz kutlamaları/etkinlikleri yasaklandı. Bazı illerde Amedspor taraftarlarına maçlara girme yasağı getirildi. Van ve Urfa gibi illerde düğünlerden önce dilekçe verme zorunluluğu, düğünlerde hangi şarkıların çalınabileceği yönünde uyarılar, düğün salonlarının girişinde zırhlı araç ile polislerin beklemesi, zırhlı araçların düğün konvoyuna eşlik etmesi vb. uygulamalar yaşandı.

2024 yılında düğün vb. toplantılarda veya sokakta, açık alanda ya da barışçıl toplantı ve gösterilerde Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çekenlere yönelik 'örgüt propagandası yapma' gerekçesiyle açılan soruşturma ve kovuşturmalarda bir artış görülmektedir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Kürtçe şarkılar eşliğinde halay çeken 1'i çocuk olmak üzere en az 78 kişi 'örgüt propagandası yapma' gerekçesiyle gözaltına alındı. Bu kişilerden 38'i tutuklandı. 4 kişi 'örgüt propagandası yapma' suçundan hapis cezası ile cezalandırıldı ve hükmün açıklanması geri bırakıldı.

İktidar bloğunun Kürt sorununa yönelik imha ve inkâr politikalarına toplumun güçlü bir itirazı anlamına gelen 31 Mart 2024 Yerel Yönetimler Seçimleri'nin sonuçlarını yok sayan kayyım atamaları, sadece seçmen iradesini ve demokratik değerleri ayaklar altına almakla kalmadı, barış içinde bir arada yaşama iradesinde oluşan tahribatı, dolayısıyla Kürt Sorunu'nd yaşanan çözümsüzlüğü daha da derinleştirdi.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında:

- 3'ü belediye başkanı ya da eş başkanı, 5'i belediye meclisi üyesi olmak üzere yerel yönetimlere seçilmiş 8 kişi gözaltına alındı, 3 kişi tutuklandı.
- 4 il (Hakkâri, Mardin, Batman, Tunceli) ve 4 (Eseneyurt, Halfeti, Ovacık, Bahçesaray) ilçe belediyesine kayyım atandı.

Yıl içinde demokratik toplumun temelini oluşturan ve Anayasa tarafından güvence altına alınmış olan toplanma ve gösteri yapma özgürlüklerini kullanarak kamusal alanda yer almak, ortak kanaat ve irade oluşturma süreçlerine etkide bulunmak isteyen Kürtler, yasaklar ve/veya kolluk güçlerinin fiili müdahaleleri ya da engellemeleri sonucunda bu özgürlüklerini kullanamamışlar, başta işkence ve diğer kötü muamele olmak üzere ciddi ihlallere maruz kalmışlardır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında:

- Newroz kutlamalarına yönelik 10 müdahalede 63'ü çocuk en az 373 kişi gözaltına alındı. Newroz sonrasında çeşitli illerde yapılan ev baskınlarında ise 2'si çocuk 59 kişi gözaltına alındı.

- PKK lideri Abdullah Öcalan üzerindeki tecridin sona ermesi için gerçekleştirilen 8 eylem ve etkinliğe müdahale edildi, en az 81 kişi gözaltına alındı.

- 31 Mart 2024 Yerel Yönetimler Seçimleri'nde Van Büyükşehir Belediyesi Eş Başkanı seçilen Abdullah Zeydan'a mazbatasının verilmemesi ve belediyelere kayyım atanması kararlarına karşı gerçekleştirilen protestolarda 14'ü çocuk olmak üzere en az 696 kişi gözaltına alındı, 46 kişi tutuklandı. En az 22 kişi yaralandı.

Başta HDP'nin eski Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ olmak üzere çok sayıda seçilmiş Kürt siyasetçinin tutuklu bulunması veya hapis cezaları ve uzak cezaevlerine sürgünler ile cezalandırılmaları adil yargılanma, seçme seçilme, örgütlenme, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi pek çok temel hak ve özgürlüğün ihlaline yol açmaktadır.

Bizler, Kürt sorununun her zaman demokratik ve barışçıl çözümünü savunduk. Bunda ısrarlıyız. O nedenle, çatışmaların hemen şimdi durmasını istiyoruz. Çatışmasızlık ortamının tesisi ile birlikte çatışmasızlık halinin yaşanan olumsuzluklardan da hareketle tahkim edilmiş bir hale getirilerek güçlendirilmesi, izlenmesi ve toplumsal barışın sağlanabilmesi için tüm tarafların içtenlikli, etkin programlar geliştirmesi gerekmektedir.

KADIN ve LGBTİ+ HAKLARI

Bianet'in verilerine göre 1 Ocak- 18 Kasım 2024 tarihleri arasında;

- Erkekler, en az 344 kadını öldürdü, 110 kadını taciz etti, 201 çocuğu istismar etti, 558 kadına şiddet uyguladı, 13 kadına tecavüz etti. Erkekler en az 544 kadını seks işçiliğine zorladı. 263 kadının ölümü basına "şüpheli" olarak yansırken, erkekler, en az 40 çocuğu öldürdü.

Öldürülen 344 kadından en az 242'si kocası, sevgilisi erkekler, 62'si baba, oğul, 7'si ise damat gibi aile içinden erkekler tarafından öldürüldüler. En az 35 kadın koruma kararına rağmen öldürüldü. Kadınları öldüren erkeklerden en az 4'ü güvenlik görevlisiydi. Kadınları öldüren en az 356 failden sadece 187'si tutuklandı. Bütün veriler cezasızlık olgusuyla birlikte değerlendirildiğinde devletin, "önleme ve koruma" yükümlülüğünü hiç bir şekilde yerine getirmediğini açıkça ortaya koymaktadır.

2024 yılında kadınların toplumsal yaşamın her alanında maruz kaldığı ayrımcılığa yönelik yasal ve fiili hiç bir iyileşme olmadı.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- LGBTİ+'lara yönelik ayrımcı, fobik ve nefret içerikli saldırılar sonucu en az 3 kişi yaşamını yitirdi, 3 kişi yaralandı.

LGBTİ+'lara yönelik ayrımcı, fobik ve nefret içerikli saldırılarda bilhassa kamuoyunu yönlendirebilme güç ve olanağına sahip politikacı ve kanaat önderlerinin söylemlerinin öne çıktığı görülmektedir. Hatta bu tür söylemlerin, 31 Mart 2024 Yerel Yönetimler Seçimleri sırasında bazı siyasi partilerin ve/veya adaylarının yürüttüğü kampanya çalışmalarında merkezi bir rol oynadığını bile söylemek mümkün.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 1 Ocak 2024 ile 1 Eylül 2024 tarihleri arasında;

- Ülke genelinde LGBTİ+'lara yönelik ayrımcı, ırkçı, fobik ve nefret içerikli en az 11 politika, idari uygulama veya yasaklama gerçekleştirilmiştir.

Bu politika, uygulama ve yasaklar içinde Onur ayı ve haftası etkinliklerine dair olanlar öne çıkmaktadır. İstanbul'da 10. Trans Onur Haftası kapsamında yapılacak yürüyüş ile 22. Onur Yürüyüşü

öncesinde yapılan Valilik açıklamalarında LGBTİ+'lar hakkında 'illegal gruplar' şeklinde ifadeler yer verildi. Yanı sıra yürüyüşlerin engellenmesi amacıyla kent merkezinde geniş bir bölgede yolların araç trafiğine kapatılması, raylı ve deniz toplu ulaşımına kısıtlılık getirilmesi gibi kent yaşamını felç eden tedbirler alındı. Antalya Valiliği, Onur Ayı kapsamında il genelinde düzenlenecek tüm eylem ve etkinlikleri 15 gün süreyle yasakladı. Yine İstanbul'da 10. Trans Onur Haftası kapsamında gerçekleştirilmek istenen bir sergi Beyoğlu Kaymakamlığı tarafından yasaklandı. Antep'te gerçekleştirilmek istenen bir konser, fobik ve ayrımcı söylemlerle hedef gösterilmesi sonucunda herhangi bir gerekçe sunulmadan iptal edildi. Ayrıca 12. Pembe Hayat Kuirfest Ankara Valiliği tarafından yasaklandı. İstanbul'da Beyoğlu Bayram Sokak'ta trans kadınların yaşadığı evler ve bazı dükkanlar Beyoğlu Kaymakamlığı'nın kararıyla mühürlendi. Tıp Fakültesi öğrencilerinin mezuniyet töreninde okudukları, 'Hipokrat Yemini' olarak da bilinen Dünya Tabipler Birliği Cenevre Bildirgesi'nde yer alan ve hekimlik mesleğinin icrası sırasında ayrımcılık yapmama ilkesiyle ilgili 'cinsel yönelim' ibaresi Ankara Yıldırım Beyazıt, Bolu Abant İzzet Baysal ve Ordu Üniversitelerinin yönetimleri tarafından yemin metninden çıkarıldı. Ayrıca Boğaziçi Üniversitesi yönetimi, BÜ Sinema Kulübü tarafından gerçekleştirilmek istenen film gösterimine, filmin "toplumsal ahlaka" aykırı olduğu gerekçesiyle izin vermedi.

2024 yılında kadınlar ve LGBTİ+'lar hak ve özgürlüklerin korumak ve geliştirmek, taleplerini duyurmak amacıyla kullanmak istedikleri, Anayasa tarafından da güvence altına alınmış olan barışçıl toplantı ve gösteri yapma özgürlüklerini kolluk kuvvetlerinin müdahale ve engellemesi ya da mülki idare amirlerinin aldığı yasak kararları sonucu kullanamadılar, kamusal/siyasal alana müdahil olamadılar.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin tespitlerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında:

- Kadınlar ve LGBTİ+ hakları için yapılmak istenen en az 19 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk kuvvetleri müdahale etti, en az 301 kişi işkence ve diğer kötü muamele niteliğinde uygulamalara maruz olarak gözaltına alındı.

ÇOCUK HAKLARI

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dünya genelinde en çok ülke tarafından kabul edilen insan hakları belgesi olma özelliğini taşımasına karşın dünyanın her yerinde çocukların hakları yoğun bir şekilde ihlal edilmektedir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu ağır ekonomik kriz, derin yoksulluk ve çatışma ortamından en çok çocuklar etkilenmektedir. Çocukların eğitimini, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkileyen çocuk işçiliği önemli bir sorundur. TÜİK'in "Türkiye'deki Çocuklar 2023 İstatistiklere Bakış" başlıklı raporunda paylaştığı verilere göre e 2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin 0-17 yaş arası nüfusu 22.206.034 kişidir. 7.034.000 çocuk belirlenen kriterlere göre yoksuldur. 5-17 yaş arası olup ekonomik faaliyete katılan çocuk oranı ise %4,4 dür. Bu da Türkiye 977.065,469 çocuğun çalıştığı anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi milyonlarca çocuk güvencesiz ve sağlıksız koşullarda, yoksulluk içinde yaşamak ve çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Halen Türkiye'de bu koşullarda yaşam mücadelesi veren yaklaşık 1 milyon 800 bin mülteci/sığınmacı çocuk bulunmaktadır.

İşçi Sağlığı ve İşgüvenliği Meclisi'nin (İSİG) tespitlerine göre 2024 yılının ilk 6 ayında en az 33 çocuk çalışırken yaşamını yitirdi. 2013 yılından 2024 yılının ilk ayına kadar ki dönem içinde ise toplam 704 çocuk yaşamını yitirmiştir.

Ortaokulu bitiren öğrencileri örgün eğitimden kopararak haftanın (resmi olarak) dört günü bedava işgücü olarak patronların sömürüsüne sunan, bir anlamda devlet eliyle çocukların işçileştirilmesi projesi olan MESEM, bir yandan sermaye için ucuz emek havuzu oluştururken diğer yandan kaynak aktarımının bir aracıdır. 2024 yılında bedavaya çalıştırılan öğrenci-işçiler için patronlara 1 milyar 698 milyon TL ödenirken, son üç yılda MESEM programlarına aktarılan kamu kaynağı 15 milyar liraya yaklaşmıştır.¹¹ Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaz tatili döneminde uygulanmak üzere "beceri geliştirme programı" adı altında sunduğu henüz pilot uygulama olan "zanaat atölyeleri projesiyle mesleki eğitim yaşı 12-13 yaşa çekilmiş olacaktır.

Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2 Aralık 2024 tarihi itibarıyla;

- Türkiye hapishanelerinde 1092'si hükümlü, 2.743'ü tutuklu olmak üzere toplam 3.835 çocuk mahpus bulunmaktadır.

TİHV Dokümantasyon Merkezi'nin verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Çeşitli gerekçelerle yapılan barışçıl toplantı ve gösterilere kolluk kuvvetlerinin müdahalesi sonucunda en az 81 çocuk işkence ve kötü muamele niteliğindeki uygulamalar ile gözaltına alındı.

MÜLTECİLER / SİĞINMACILAR

Ekonomik krizler, iklim krizi ve doğal afetler, politik, etnik, dini yada kültürel baskılar ve ayrımcılık, savaş, çatışma, şiddet ve zulüm sebebiyle zorla yerinden edilen, göç eden, iltica ve sığınma talebinde bulunan kişilerin sayısı küresel çapta rekor düzeyde artış gösterirken, Türkiye dünyada en fazla sayıda mülteciye/sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkelerden biri durumundadır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne (UNHCR) göre Haziran 2024 itibarıyla mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, geri dönenler ve vatansız kişiler de dahil olmak üzere toplam 122,6 milyon kişi koruma ve yardım talep ediyor. Yine UNHCR'a göre 2023'te mültecilerin/sığınmacıların % 73'ü sadece beş ülkeden geldi: Afganistan, Suriye, Venezuela, Ukrayna ve Sudan.

Türkiye'deki mültecilere/sığınmacılara dair veri paylaşan tek kaynak olan Göç İdaresi Başkanlığı'nın 28 Kasım 2024 tarihli verilerine göre 2.938.261'i geçici koruma kapsamında, 1.031.536'sı ikamet izni olan, 206.410 düzensiz göçmen olmak üzere 4.176.207 mülteci/sığınmacı bulunmaktadır.

Artık Türkiye toplumunun asli unsuru, bir parçası haline gelen mülteciler/sığınmacılar, hala statü edinemedikleri gibi her türlü ayrımcılığa ve istismara, nefret söylemine ve ekonomik sömürüye yoğun bir şekilde maruz kalıyorlar.

2024 yılında da şiddet ve nefret saldırılarına maruz kalan sığınmacı ve mülteciler yaşamlarını yitirdiler. Ekonomik krizin fiziksel, ruhsal ve sosyal tüm sonuçlarını en ağır bir şekilde yaşayan sığınmacı ve mülteciler, iş ve gelir kaybı, güvencesiz ve kötü koşullarda çalışma, sağlık hakkına ve eğitime erişim problemleriyle birlikte toplumun görmezden geldiği hatta gözden çıkardığı hayatlar oldular.

TİHV Dokümantasyon Merkezinin tespitlerine göre 20243 yılının ilk 11 ayında;

- Mültecileri/sığınmacıları hedef alan ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli saldırılar sonucu en az 6 kişi yaşamını yitirdi, 9 kişi ise yaralandı.

¹¹ Bkz. <https://www.isigmeclisi.org/21015-mesem-de-tarlada-sokakta-sanayide-insaatta-son-on-bir-yilda-en-az-695>

2024 yılında mültecileri/sığınmacıları hedef alan ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli fiziki ve sözlü saldırıların en kaygı verici olanı Temmuz başında Kayseri’de yaşanan adeta pogrom niteliğindeki kitlesel şiddet ve linç eylemleri oldu. Kayseri’de Suriyeli mülteci/sığınmacı bir kişinin akrabası olan bir çocuğa (7, k) cinsel istismarda bulunduğu iddiası ile 30 Haziran 2024 tarihinde tutuklanması üzerine, aynı gün içinde kent genelinde organize olan bazı gruplar, kentte yaşamakta olan Suriyeli mültecilere/ sığınmacılara yönelik ırkçı ve nefret içerikli saldırılar başlattılar, mültecilere/ sığınmacılara ait ev, işyeri ve araçları tahrip ettiler. Söz konusu ırkçı saldırılar ile ilgili haber ve görüntülerin basında ve sosyal medya hesaplarında paylaşılmasıyla birlikte 2 Temmuz 2024 tarihi itibarıyla çok sayıda kentte de art arda benzer saldırılar yaşanmaya başladı. TİHV Dokümantasyon Merkezi tarafından tespit edebildiği kadarıyla Kayseri’deki saldırıları takiben 2 - 4 Temmuz 2024 tarihleri arasında 8 ilde [Antep, Konya, Hatay (Antakya, Reyhanlı, Kırıkhan), Antalya (Serik, Kepez, Aksu), Urfa, Adana, İstanbul, Bursa] ırkçı ve nefret içerikli saldırılar gerçekleştirildi. Bu saldırılar sonucunda 1 kişi yaşamını yitirdi, 4 kişi de yaralandı.

Son dönemde mültecilere/sığınmacılara yönelik toplumda gelişen ayrımcılığın, ırkçı ve nefret içerikli söylem ve saldırıların bizzat yetkililer ve hatta iktidar ve muhalefetten erki kullanan siyasi aktörler tarafından geliştirilmesi kaygı vericidir.

TİHV Dokümantasyon Merkezi’nin verilerine göre 1 Ocak 2024 ile 1 Eylül 2024 tarihleri arasında;

- Ülke genelinde mültecilere/sığınmacılara yönelik en az 9 ayrımcı, ırkçı ve nefret içerikli politika, idari uygulama veya yasaklama gerçekleşmiştir.

Bu politika, uygulama ve yasaklar içinde mültecilere/sığınmacılara ait ya da onların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bulunan işyerlerindeki Arapça tabelaların indirilmesi uygulaması öne çıkmaktadır. Söz konusu tarih aralığında Nevşehir, Bursa, Kilis ve İzmir Konak belediye başkanlarının talimatıyla Arapça tabelalar indirildi. Ayrıca, Afyon ve Denizli Sarayköy belediyeleri nikah akdi, adres ve numarataj belgesi ücretlerini mülteciler/sığınmacılar için T.C. vatandaşlarının ödediği ücretlerin en az 100 katı kadar arttırdılar. Yine Afyon’da belediye tarafından il genelinde başlatılan ‘Halk Lokantası’ uygulamasından yalnızca T.C. vatandaşların yararlanabileceği bizzat belediye başkanı tarafından duyuruldu. Belediyelerin bazı rutin hizmetlerinin ücretlerinde uyguladığı ayrımcılığın bir benzeri Erzincan T Tipi Cezaevi’nde telefon görüşmesi ücretlerinin T.C. vatandaşı olmayan mahpuslar için aşırı derecede yüksek oranda düzenlenmesinde görüldü. Bu kapsamda ilginç bir uygulama ise Rize Kalkandere L Tipi Cezaevi idaresinin T.C. vatandaşı olmayan bazı mahpusların kimseyle görüşmesine izin verilmemesi oldu.

EKONOMİK ve SOSYAL HAKLAR

Türkiye cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birini halen yaşamaya devam ediyor. Yıllardır uygulanan borçlanmaya dayalı neoliberal ekonomi politikalarının, muazzam savaş ve çatışma harcamalarının sebep olduğu ekonomik kriz ve derin yoksullaşma, yurttaşların hem biyolojik hem de sosyal yaşamlarını sürdürülebilmelerini tümüyle imkansız kılan ağır insan hakları ihlalidir.

Silahlı çatışma ve savaş harcamaları ekonomik krizi derinleştirmektedir. Araştırmacı İzzet Akyol, Demokratik Gelişim Enstitüsü için hazırladığı bir araştırma raporunda 1985 ile 2021 yılları arasında çatışma nedeni ile doğrudan 230 milyar dolar harcandığını, 2022 yılı itibarıyla güncellenen dolar endeksine göre ise Türkiye ekonomisinin 4,5 trilyon dolar kaybettiğini ve bu kayıp olmasaydı Türkiye’nin milli gelirin % 36 daha fazla büyüyebileceğini ortaya koymuştur.

Devam eden çatışmaların yanı sıra pandemi ve 6 Şubat depreminin yol açtığı ağır yıkım yaşanmakta olan ekonomik kriz daha da derinleşmiştir. TÜİK’in verileri aracılığıyla istihdam kayıplarını

ve işsizlikteki artışı görmek mümkün olmasa da yoksulluk, işsizlik ve hayat pahalılığı Türkiye toplumunun en yaşamsal sorunu niteliğindedir.

OHAL KHK'ları ile kamudan yaklaşık 135.000 ve özel sektörden ihraç edilip işsiz bırakılan yaklaşık 200.000 kişi, aileleri ile birlikte düşünüldüğünde yaklaşık bir milyon yurttaş açlığa mahkûm edilmiştir. Sivil ölüm diye tabir edebileceğimiz ihraçlar yıllara yayılan etkisiyle çok ağır bir ekonomik ve sosyal hak ihlali oluşturmaktadır.

İş sağlığı ve güvenliği işçi ve emekçiler için hala çalışma ortamının en temel sorunu niteliğindedir.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'nin (İSİG) verilerine göre 2024 yılının ilk 11 ayında;

- Ülke genelinde iş kazaları/cinayetleri sonucu en az 1708 işçi yaşamını yitirdi.

Hayat pahalılığı, işsizlik, yoksulluk, güvencesizleşme ve örgütsüzleşme en çok kadınları, çocukları, mültecileri/sığınmacıları vurmaktadır. Kesin bir sayı verilememekle birlikte halen 1-1,5 milyon mülteci kayıt dışı ve sosyal haklardan yoksun olarak çalışmaktadır.

Yoksulluğun giderek arttığı Türkiye'de işçi ve emekçilerin başta kıdem tazminatı hakkı olmak üzere kazanılmış haklarına dokunulmamalı, enflasyon rakamları manipüle edilmemeli ve iş cinayetleri önlenmelidir. İşçi ve emekçilerin hak arama eylemleri yasaklanmamalı, sendikalaşma, grev ve toplu eylem hakkı her bakımdan güvenceye alınmalıdır.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VAKFI

T: +90 (312) 310 66 36

F: +90 (312) 310 64 63

tihv@tihv.org.tr

www.tihv.org.tr

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

T: +90 (312) 230 35 67-68-69

F: +90 (312) 230 17 07

posta@ihd.org.tr

www.ihd.org.tr